

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали

№5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5>

Бош муҳаррир:

Раҳматов Анвар Исламович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристар малакасини ошириш
маркази директори

Бош муҳаррир ўринбосари:

Отажонов Абдоржон Анварович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристар малакасини ошириш
маркази директори ўринбосари,
юридик фанлар доктори, профессор

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ЖУРНАЛИ

ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Одилқориев Ҳожимурод Тўхтамуродович

*Юристар малакасини ошириш маркази кафедра
мудири, юридик фанлар доктори, профессор*

Окюлов Омонбой

*Юристар малакасини ошириш маркази
профессори, юридик фанлар доктори,
профессор, Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган юрист*

Саидова Лола Абдувахидовна

*Юристар малакасини ошириш маркази кафедра
мудири, юридик фанлар доктори*

Тошев Бобокул Норқобилович

*Юристар малакасини ошириш маркази кафедра
мудири, юридик фанлар доктори*

Аюбов Улугбек Тулаганович

*Юристар малакасини ошириш маркази доценти,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган
юрист, юридик фанлар номзоди, доцент*

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусаҷонович

*Бош Прокуратура Академияси Марказ бошлиғи,
юридик фанлар доктори, профессор*

Отаҳонов Фозилжон Хайдарович

*Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси
хузуридаги Ҳалқаро тижорат арбитраж (ҳакамлик)
суди раиси, юридик фанлар доктори (DSc), доцент*

Исроилов Боҳодир Ибрагимович

*Юристар малакасини ошириш маркази
кафедраси мудири, иқтисод фанлар доктори,
профессор*

Масъул котиб:

Раҳманов Шухрат Наимович

*Юристар малакасини ошириш маркази доценти,
юридик фанлар номзоди*

Саҳифаловчи: Ҳамидулло Мўминов

Контакт редакцији журнали:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

Общественно-правовой и научно-практический журнал
ВЕСТНИК ЮРИСТА

№5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5>

Главный редактор:

Рахматов Анвар Исламович
Директор Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции

Заместитель главного редактора:

Отажонов Абдоржон Анварович
Первый заместитель директора Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

**Общественно-правового и научно-практического журнала
ВЕСТНИК ЮРИСТА**

Адилкариев Хожимурод Тўхтамуродович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук, профессор

Окюлов Омонбой

Профессор Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Республики Узбекистан

Саидова Лола Абдувахидовна

Заведующая кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Тошев Бобокул Норқобилович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Исроилов Боходир Ибрагимович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор экономических наук, профессор

Аюбов Улугбек Тулаганович

Доцент Центра повышения квалификации юристов, Заслуженный юрист Республики Узбекистан, кандидат юридических наук, доцент

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусаҷонович

Начальник Центра Академии Генеральной Прокуратуры, доктор юридических наук, профессор

Отахонов Фозилжон Хайдарович

Председатель Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате, доктор юридических наук, доцент

Ответственный секретарь:

Рахманов Шухрат Наимович

Доцент Центра повышения квалификации юристов, кандидат юридических наук

Верстка: Хамидулло Муминов

Контакт редакции журнала:
100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff
100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**
№5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5>

**Chief Editor:
Rakhmatov Anvar**

Director of the Lawyers' Training Center
under the Ministry of Justice

**Deputy Chief Editor:
Otajonov Abrorjon**

First Deputy Director of the Lawyers' Training
Center under the Ministry of Justice, Doctor of
Law Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD
**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**

Adilkariyev Khojimurat

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences, Professor*

Oqyulov Omonboy

*Professor at the Lawyers' Training Center, Doctor of
Law Sciences, Professor, Honored Lawyer of the
Republic of Uzbekistan*

Saidova Lola

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Toshev Bobokul

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Israilov Bokhodir

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Economics, Professor*

Ayubov Ulugbek

*Senior Lecturer at the Lawyers' Training Center,
Candidate of Juridical Sciences, Associate
Professor, Honored Lawyer of the Republic of
Uzbekistan*

Mamasiddikov Muzaffarjon

*Head of the Center of the Academy of the General
Prosecutor's Office, Doctor of Law Sciences, Professor*

Otaxonov Foziljon

*Chairman of the International Commercial
Arbitration Court at the Chamber of Commerce
Doctor of the Science of Law, Associate Professor*

**Executive Editor:
Rakhmanov Shukhrat**

*Senior Lecturer at the Lawyers' Training Center,
Candidate of Juridical Sciences*

Pagemaker: Khamidullo Muminov

Контакт редакции журнала:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА ШАРТНОМАЛАРНИНГ ТУРЛАРИ: МУЗОРАБА, МУШОРАКА ВА МУРОБАҲА	8
---	---

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ.
ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич МАЖБУРИЯТЛАРНИ БАЖАРИШНИНГ ТАЪМИНЛАШ УСУЛИ СИФАТИДА МОЛ-МУЛКНИ УШЛАБ ҚОЛИШНИНГ ЦИВИЛИСТИК МОҲИЯТИ.....	13
--	----

3. РАҲМАТОВ Анвар Исломович СПОРТ БЎЙИЧА АГЕНТ ФАОЛИЯТИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ: ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ ТАҲЛИЛИ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ...	19
--	----

4. ЗАЙНОБИДДИНОВА Фарангиз Бахтиёр қизи СМАРТ ШАРТНОМАЛАР АСОСИДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	24
--	----

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ.
ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

5. БАҲРАМОВА Мохинур Бахрамовна “ХАЛҚАРО ТИЖОРАТ АРБИТРАЖИ ТЎҒРИСИДА”ГИ ҚОНУННИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРИЯТИ.....	33
---	----

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

6. ОТАЖОНОВ Абборжон Анварович ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИЛАРИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ МУРОСАСИЗЛИК ҲУЛҚ-АТВОРНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА КОМПЛЕКС ЁНДОШУВ.....	38
--	----

7. ИСМАЙЛОВ Баходир Исламович, ХЎЖАЕВ Миршод ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАИШИЙ КОРРУПЦИЯНИ БАРТАРАФ ЭТИШ БЎЙИЧА ЧОРА ТАДБИРЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АМАЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ	45
--	----

8. ОМОНОВ Зафаржон Рахмоналиевич ҚИЙНАШНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ ВА ЎХШАШ ТАРКИБЛИ ЖИНОЯТЛАРДАН ФАРҚЛАШ МУАММОЛАРИ	53
---	----

9. БЕРДИАЛИЕВ Бахтиёр Эркинович КОРРУПЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА “ҲАЛОЛЛИК ВАКЦИНАСИ”НИНГ АҲАМИЯТИ.....	60
--	----

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

10. КИРВЕЛЬ Виталий Казимирович, МИХЕЕНКО Павел Александрович КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ О ВЗЯТОЧНИЧЕСТВЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ.....	68
---	----

11. ЧОРИЕВА Дилбар ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ БОСҚИЧИДА ҲИМОЯЧИ ИШТИРОКИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА ПРОЦЕССУАЛ МАСАЛАЛАРИ.....	74
--	----

**12. ЗУЛФУҚОРОВ Абдувахоб Абдумалик ўғли,
МУХАМЕДЖАНОВА Мадина Махкамджановна**
КИЙИМДАГИ МЕХАНИК ШИКАСТЛАНИШЛАРНИ ТРАСОЛОГИК
ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ИМКОНИАТЛАРИ 81

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

13. ШАКУРОВ Рафик Равильевич
ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА АДВОКАТ ҲИМОЯ НУТҚИНИНГ
АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ 87

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

14. ТОШЕВ Бобокул
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШГА ОИД ХАЛҚАРО НОРМАЛАРНИ МИЛЛИЙ
ҚОНУНЧИЛИККА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ 76

15. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич
МАЖБУРИЙ МЕҲНАТНИ ТУГАТИШ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ВА МИНТАҚАВИЙ
СТАНДАРТЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ 99

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. АРТИКОВ Дилмурод Рахматиллаевич
ЯПОНИЯДА СУД НОРМАКОНТРОЛИ ВА УНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 108

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич

Тошкент давлат юридик университети «Бизнес ҳуқуқи» кафедраси профессори,
юридик фанлар доктори, профессор

МАЖБУРИЯТЛАРНИ БАЖАРИШНИНГ ТАЪМИНЛАШ УСУЛИ СИФАТИДА МОЛ-МУЛКНИ УШЛАБ ҚОЛИШНИНГ ЦИВИЛИСТИК МОҲИЯТИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): РЎЗИНАЗАРОВ Ш.Н. МАЖБУРИЯТЛАРНИ БАЖАРИШНИНГ ТАЪМИНЛАШ УСУЛИ СИФАТИДА МОЛ-МУЛКНИ УШЛАБ ҚОЛИШНИНГ ЦИВИЛИСТИК МОҲИЯТИ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2020), Б. 13-18.

 5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-5-2>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада мажбуриятни бажаришни таъминлаш усули сифатида ушлаб қолиш тушунчаси, аҳамияти ва унинг белгилари таҳлил этилган. Цивилист олимларнинг айрим нуқтаи назарлари илмий методологик жиҳатдан ўрганилиб, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси нормаларини татбиқ этиш бўйича хулоса ва таклифлар асослаб берилган.

Калит сўзлар: Ушлаб қолиш, ушлаб қолиш ҳуқуқи, кредитор, шартномавий мажбуриятлар, ушлаб қолиш белгилари, асосий мажбурият, тадбиркорлик фаолияти, мажбуриятларни бажаришни таъминлаш усули.

РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич

Профессор кафедры «Бизнес право» Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЦИВИЛИСТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ УДЕРЖАНИЯ ИМУЩЕСТВА КАК СПОСОБ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫПОЛНЕНИЙ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

АННОТАЦИЯ

В статье анализированы понятия, значение, признаки удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. На основе научно-методологического анализа, мнения ученых цивилистов, обоснованы выводы и предложения по применению норм Гражданского кодекса Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Удержание, право удержания, кредитор, договорное обязательство, признаки

удержания, основные обязательства, предпринимательская деятельность, способ обеспечения выполнения обязательств.

RUZINAZAROV Shukhrat

Professor of the Department Business law at Tashkent State University of Law,
Doctor of law Sciences

THE CIVILISTIC VALUE OF PROPERTY RETENTION AS A WAY TO ENSURE THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS

ANNOTATION

The article analyzes the concepts, meaning, signs of retention as a way to ensure the fulfillment of obligations based on scientific and methodological study, the opinion of civil scientists, substantiates conclusions and proposals for the application of the norms of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: Deduction, right of retention, creditor, contractual obligation, signs of retention, basic obligations, entrepreneurial activity, and method of ensuring the fulfillment of obligations.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 апрелдаги Ф-5464-сонли Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги фармойиши билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси”да кредитор ва қарздорлар ҳуқуқларининг ишончли кафолатларини таъминлаш, шу жумладан қайта ташкил этиладиган юридик шахслар кредиторлари ҳуқуқларининг реал кафолатлари рўйхатини ва улар амал қилишининг ҳуқуқий механизмларини белгилаш, мажбуриятларни бажариш институтини қайта кўриб чиқиш, шунингдек кредитор талабларини қаноатлантириш кетма-кетлигини аниқ белгилаш назарда тутилган.

Ушбу вазифадан келиб чиққан ҳолда, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш институтини ўрганиш ва уни такомиллаштириш юзасидан таклифлар бериш фуқаролик ҳуқуқи олдида турган долзарб масалалардан биридир.

Таъкидлаш жоизки, Фуқаролик кодексининг 259-моддасида мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усуллари тизимида қарздорнинг мол-мулкни ушлаб қолиш ҳам назарда тутилади. Бу усулни қўллаш асослари мазкур кодекснинг 290-моддасида белгилаб берилган. Бунга асосан, қарздорга ёки қарздор кўрсатган шахсга топширилиши лозим бўлган ашёни сақлаётган кредитор ушбу ашё ҳақини ёки у билан боғлиқ чиқимлар ва бошқа зарарни кредиторга тўлаш мажбуриятлари қарздор томонидан муддатида бажарилмаган тақдирда унга тегишли мажбурият бажарилгунга қадар ушлаб қолишга ҳақли.

Ушлаб қолиш кредитор томонидан қарздорга унга тегишли бўлган, ёки унга ёки у кўрсатган шахсга топширилиши лозим бўлган ашёни, қарздор ўз мажбуриятларини бажармагунча бермаслигидир. Ушлаб қолишни кенг қўллаш учун катта имкониятлар мавжуд.

Ушлаб қолишни содда қилиб қуйидагича тушунтириш мумкин: “Агар Сиз пойафзалингизни тузатиш учун берсангиз ёки костюмни тозалаш учун топширсангиз то тузатиш ёки тозалаш ҳақини тўлагунча хизмат кўрсатувчи шахс пойафзал ёки костюмни ушлаб туришга ҳақлидир”. Ёки бўлмаса, майший техникани таъмирлаш бўйича уста у таъмирлаган телевизорни, телевизор эгаси таъмирлаш бўйича хизмат ҳақини тўламагунча ушлаб туриши мумкин.

Ҳуқуқий адабиётларда бу масалага кам эътибор қаратилмоқда. Махсус монографик тадқиқотлар деярли йўқ десак, муболаға бўлмайди. Қолаверса суд амалиётида ушлаб қолиш билан боғлиқ низолар деярли бўлмаганлиги сабабли бу ҳақдаги суд амалиёти умумлашмалари ҳам мавжуд эмас. Европа давлатлари фуқаролик ҳуқуқида бу масалага оид алоҳида тадқиқот ишлари амалга оширилган [9, Б.1].

Ушлаб қолишни бошқа таъминлаш усуллари билан қиёслаганда гаровга ўхшашлигини кузатиш мумкин. Уларнинг ўхшашлиги, иккала ҳолда ҳам мажбурият бажарилишини таъминлашнинг нарсаси ашё эканлигидан иборат. Ушлаб қолиш ёки гаровдан фойдаланувчи кредитор мажбурият бажарилишини таъминлаш ашёсини ўзида қолдиради.

Бу ўринда Ҳ.Раҳмонқуловнинг ушлаб қолиш деб, бир тараф мажбурият бўйича ўз талабларини қаноатлантириш мақсадида иккинчи тарафнинг фойдаси учун маълум ҳаракатларни амалга оширишдан сақланишига айтилади. Ушлаб қолишнинг вазифаси кредитор талаблари

бажарилишини таъминлашга қаратилган.

Ушлаб қолишга бўлган ҳуқуқнинг қўлланилиши ўз-ўзидан мулк ҳуқуқининг кредиторга ўтишини назарда тутмайди. Кредитор фақат ушлаб қолинган ашёнинг қийматидан ўз талабларини ушлаб қолиш ўзига хос хусусиятларга эга. Биринчидан, ушлаб қолишда ашё фақат кредитор ихтиёрида бўлади, гаров нарсаси эса қарздорда ҳам, учинчи шахсда ҳам сақланиши мумкин. Иккинчидан, ушлаб қолинаётган ашё кредитор ихтиёрига турли асослар бўйича ўтган бўлиши мумкин. Гаров нарсаси эса ҳар доим қарздор ёки учинчи шахс (гаровга қўювчи) иродаси билан шартнома асосидагина вужудга келади ва х.к. Демак, агар шартномада бошқача назарда тутилмаса, ушлаб қолиш қўлланилади. Шартномада ушлаб қолишни бўйича чеклов назарда тутилиши мумкин. Бундай ҳолда, кредитор қарздорга тегишли бўлган ашёни ўзида ушлаб қолиш ҳуқуқига эга эмас.

Ушлаб қолиш мажбуриятни бажаришни таъминлашнинг махсус усули бўлиб кредиторга қарздорга тегишли ашё ҳисобидан мажбуриятнинг бажарилишига эришилади. Ушлаб қолишга хос ҳуқуқий белгилар *биринчидан*, қонунга мувофиқ ушлаб қолиш бўйича бир томонлама битим муносабатлари вужудга келишади; *иккинчидан*, кредитор (ретентор)ни ҳақиқий эгалигида ашёнинг мавжуд бўлиши; *учинчидан*, қарздордаги ашё қонуний йўл билан қўлга киритилган бўлишида; *тўртинчидан*, талабларнинг гаров ҳақидаги қоида бўйича ашёни қийматидан қаноатлантириш имконияти яратилишида; *бешинчидан*, кредиторга мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлган (ўз ашёсини ушлаб қолиш) ашёни ушлаб қолишга йўл қўйилмаслигида намоён бўлади, чунки мажбуриятни таъминот хусусияти шу билан изоҳланадики, бегона мулк таркибидан (ўз мулкидан эмас) талабни қаноатлантириш мумкин бўлади. Ушлаб қолиш кредиторнинг субъектив ҳуқуқи бўлиб мажбуриятни натура ҳолида бажарилишини таъминлашга қаратилган.

Товар учун тўланган пул суммасини сотиб олувчига қайтариш вақтида сотувчи ундан товардан тўлиқ ёки қисман фойдаланганлиги, товар қўриниши йўқолганлиги ёки бошқа шунга ўхшаш ҳолатлар туфайли товар қиймати қанча пасайган бўлса, шунча суммани ушлаб қолишга ҳақли эмас. (ФКнинг 434-моддаси иккинчи қисми). Шартноманинг бажарилиши муносабати билан буюртмачи пудратчига белгиланган тегишли ҳақни ёки бошқа суммани тўлаш мажбуриятини бажармаган тақдирда, буюртмачи томонидан тегишли сумма тўлангунга қадар пудратчи ишнинг натижаларини, шунингдек буюртмачига тегишли ускуналарни, қайта ишлаш (ишлов бериш) учун берилган ашёларни, фойдаланилмай қолган материал қолдиғи ва пудратчининг ихтиёридаги бошқа мол-мулкни ушбу Кодекснинг 290 ва 291-моддаларига мувофиқ ушлаб қолиш ҳуқуқига эга. (ФКнинг 639-моддаси). Буюртмачининг қурилиш пудрати шартномаси бўйича ўз зиммасига олган ҳар қандай мажбуриятларни бажариши, шу жумладан бажарилган ишлар ҳақини тўлаши, шартномада назарда тутилган ҳолларда пудрат нарсасини ушлаб қолиш билан бир қаторда қурилиш ёки унга боғлиқ ишлар олиб борилаётган ер участкасининг ипотекаси билан ҳам таъминланиши мумкин. (ФКнинг 684-моддаси).

Хусусан, фуқаро “А” маиший техника тузатиш ҳақида хусусий тадбиркор “Б” билан шартнома имзолади. Хусусий тадбиркор “Б” ўз вақтида телевизорни таъмирлади. Бироқ телевизор эгаси хизмат ҳақини тўламади. Яъни, бундай ҳолда уста ўзи таъмирлаган телевизорни телевизор эгаси ҳақини тўлагунга қадар ушлаб туриши мумкин. Бундай ҳолатда ФКнинг 639-моддасида назарда тутилган пудратчининг ушлаб қолиш ҳуқуқига оид нормалари татбиқ этилади. Яна бир мисол: “Ипотека” тижорат банки ва хусусий тадбиркор ўртасида кредит шартномаси тузилган. Қарз суммасини қайтариш муддати келган пайтда хусусий тадбиркор уни суммасини қайтара олмаган. Кредит шартномаси агар қарз олувчи суммани белгиланган муддатда тўламаса қарздорнинг муддати кечиктирилган кредитларини тўлаш ҳисобига унинг депозит рақамида мавжуд бўлган маблағлари ҳисобидан ўтказиш белгиланган. Баён этилган ҳолатда мажбуриятни бажариш усули сифатида ушлаб қолишга оид бўлган қоидаларни қўллаб бўлмайди. Чунки, ушлаб қолиш ва депозитга қўйиш мажбуриятларни бажарилишини таъминлашнинг мустақил усуллари бўлиб ҳисобланади. Ушбу ҳолатда, депозитга қўйиш чораси ҳам мажбуриятни бажаришни таъминлашнинг алоҳида усули сифатида хизмат қилиши мумкин. ФКнинг 249-моддаси талабларига кўра, қарздорнинг тегишли пуллари ёки қимматли қоғозларини кредитор номига очилган депозитга ўз вақтида киритилиши мажбурият бажарилган ҳолатга тенглаштирилади. Бинобарин, қарздор ўз мажбуриятини бажарган ҳисобланади ва тегишли равишда қарз суммасига фоизлар, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 327-моддасида кўзда тутилган фоизлар ҳисобланмайди. (ФКнинг 249-моддаси шарҳига қараган)

Ушлаб қолиш ҳуқуқи факти энг аввало асосий мажбуриятнинг ёки талаб қилиш ҳуқуқининг

мавжуд бўлиши билан изоҳланади. Асосий мажбуриятнинг бўлмаслиги, унинг ҳақиқий эмас деб топилиши ёки шартноманинг тузилмаслиги кредиторда ушлаб қолиш ҳуқуқини вужудга келтирмайди. Шартномасиз мажбуриятда кредиторнинг эгаллигига қонуний олинган ва унинг тасарруфида бўлган қарздор мулкни ушлаб қолиш билан мажбуриятнинг таъминланишига йўл қўйилмайди. Суд ёки ҳакамлик суди қарорини ижро қилиш мақсадида ушлаб қолишдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эмас. Асосий мажбурият мутлақо пул характерида бўлиши талаб этилади. Олинган (инкассоланган) суммалар ижрочи банк томонидан дарҳол банк-эмитент тасарруфига топширилиши, у эса бу суммаларни мижознинг ҳисобварағига киритиб қўйиши шарт. Ижрочи банк инкассо қилинган суммадан ўзига тегишли ҳақни ва харажатларни қоплашга кетадиган пулни ушлаб қолишга ҳақли. (ФКнинг 805-модда олтинчи қисм). Воситачи ушбу Кодекснинг 343-моддасига мувофиқ воситачилик шартномаси бўйича ўзига тегишли бўлган суммаларни комитент ҳисобидан ўзига тушган ҳамма суммалардан ушлаб қолишга ҳақли. Бироқ комитентнинг ўз талабларини қондириш навбати бўйича гаров сақловчилар олдида имтиёздан фойдаланадиган кредиторлари бу талабларни воситачи ушлаб қолган суммалардан қаноатлантириш ҳуқуқидан маҳрум этилмайдилар (ФК 839-модда).

Фуқаролик муомаласининг самарадорлиги мажбуриятни бажарилишини таъминлаш механизмига узвий боғлиқ бўлганлиги сабабли, қарздорни ўз мажбуриятини лозим даражада ижро қилишга ундайди. Фуқаролик ҳуқуқларини ўзини ўзи ҳимоя қилишнинг моддий ҳуқуқий усули сифатида ушлаб қолиш ҳуқуқидан фойдаланишга йўл қўйилиши, қарздорни ўз зиммасига олган мажбуриятини ижро қилишдан воз кечишга қўймайди. Ўз навбатида ушлаб қолиш ва ўзини ўзи ҳимоя қилишни бир хил маънода талқин қилиш мақсадга мувофиқ эмас. Ушлаб қолиш ҳуқуқини амалга оширишда предметнинг баҳоси ва қиймати, асосий мажбурият талаби миқдори билан мутаносиб бўлмаслиги мумкин. Ўзини ўзи ҳимоя қилишда эса ҳуқуқбузарликка мувофиқ бўлиб уни бартараф этишга қаратилган ҳаракат чегарасидан четга чиқилмаслиги лозим. Дарҳақиқат, шаклланган цивилистик тафаккурга кўра, шартномавий мажбуриятларда ушлаб қолиш ҳуқуқи, шартномасиз мажбуриятларда эса ўзини-ўзи ҳимоя қилиш ҳуқуқи қўлланилади. Бундай ёндашув оммавий-ҳуқуқий ва хусусий ҳуқуқий муносабатларнинг уйғунлиги билан боғлиқдир. Масалан, давлат органлари томонидан етказилган зарарни қоплашда ушлаб қолиш ҳуқуқининг қўлланилиши низоли ҳолатларни келтириб чиқишига сабаб бўлиши мумкин. Ушлаб қолиш ҳуқуқини амалга ошириш доимо асосли тарзда бўлиши аксарият ҳолда эса фуқаролик муомаласи иштирокчилари манфаатларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Ушлаб қолиш ҳуқуқининг фақат қонунга асосланишини назарда тутсак, унинг мажбуриятларни бажарилишини таъминлаш усуллари тизимида ўзига хос ўрин эгаллашидан далолат беради. Бошқа усуллар нафақат қонун, балки келишув ва шартномаларга кўра ҳам вужудга келади. Ушлаб қолишнинг асоси бўлиб ҳали тўлов муддати келмаган қарз ҳисобланади. Ушлаб қолиш ҳуқуқи шартномага мувофиқ вужудга келганда, у албатта ёзма равишда тузилиши керак. Ҳ.Раҳмонқулов фикрича, амалда умумий қоидага кўра, ушлаб қолиш, битимлари нотариал тасдиқланиши ёхуд давлат рўйхатидан ўтказиш лозим бўлмаган объектларга нисбатан амал қилади. Масалан, қурилиш монтаж фирмасига у томондан бажарилган ишларга пул тўланмаган ҳолларда у таъмирлаган офисни ушлаб қолиш қийин бўлади, чунки кўчмас мулк билан бўладиган битимлар уларнинг давлат рўйхатидан ўтгандан кейингина ҳақиқий ҳисобланади. Башарти ушлаб қолинадиган мулк кўчмас мулк бўлса давлат рўйхатидан ўтказилган бўлиши талаб этилади. Бундай нуқтаи назарларни қўллаб-қувватловчи цивилист олимларнинг фикрича, кўчмас мулк қийматда ушлаб қолишнинг гаровга айланиши гаров билан таъминланган кўплаб кўчмас мулкларнинг қарздор эгаллигига тўпланишга олиб келади [2], [3], [4], [5], [6]. Бу ғояни С.В.Сербаш танқид остига олади [1]. Биз ҳам С.В.Сербашнинг фикрига қўшиламыз. Аммо ушбу ўринда таъкидлаш лозимки, ушлаб қолиш ва гаров фуқаролик муомаласида мажбуриятларни бажаришни таъминлашнинг мустақил усуллари бўлганлиги сабабли, уларнинг ҳар қайсисини ўз мақсад ва вазифасига мувофиқ фойдаланилиши асосий мажбуриятнинг лозим даражада бажарилишининг кафолати бўлиб хизмат қилади.

Хусусий тадбиркор “А” ўзининг юк ташиш машинасида фуқаро “Б”га беш тонна гуручни Тошкент шаҳридан Жиззах шаҳрига етказиб берган. Бироқ фуқаро “Б” манзилига гуруч олиб борилгандан сўнг унга тегишли кира ҳақини тўламаган. Хусусий тадбиркор “А” гуручни то кира ҳақи тўлангунга қадар ўзида ушлаб туришга ҳақли. Фуқаролик кодексининг 715-моддаси тўртинчи қисмига кўра, агар қонун ҳужжатларида ташиш шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса ёки у мажбурият моҳиятидан келиб чиқмаса, ташувчи ташиш учун топширилган юкларни

ўзига тегишли кира ҳақини ва ташиш бўйича бошқа тўловларни таъминлаш мақсадида ушлаб туриш ҳуқуқига эга.

Ушлаб қолиш ҳуқуқи топшириқ шартномавий муносабатларда ҳам қўлланиши мумкин. Масалан, фуқаро “А” (вакил) ва “Б” (топшириқ берувчи) ўртасида топшириқ шартномаси тузилган. Шартнома бўйича вакилга топшириқ берувчи томонидан тегишли ҳақ тўланиши келишилган. Топшириқ шартномаси бўйича талабларни ушлаб қолинган ашё ҳисобидан қондиришга йўл қўйилади. Яъни, тижорат вакили сифатида иш олиб борувчи вакил топшириқ берувчига топширилиши керак бўлган ўз қўлидаги ашёларни топшириқ шартномаси бўйича ўз талабларни таъминлаш учун ушлаб туришга ҳақли (ФКнинг 818-моддаси бешинчи қисми).

Мажбуриятнинг бажарилишини таъминловчи усул сифатида ушлаб қолишнинг аҳамияти шундан иборатки, ушбу усул бўйича қарздорга ёки қарздор кўрсатган шахсга топширилиши лозим бўлган ашёни сақлаётган кредитор ушбу ашё ҳақини ёки у билан боғлиқ чиқимлар ва бошқа зарарни кредиторга тўлаш мажбуриятлари қарздор томонидан муддатида бажарилмаган тақдирда уни тегишли мажбурият бажарилгунга қадар ушлаб туришга ҳақли. Агар шартнома тарафлари пул ўтказишни ёки мулк билан боғлиқ харажатларни қоплашни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлсалар, улардан ҳар бири ашёни ушлаб қолиш ҳуқуқига эга. Тадбиркорлик соҳасида ушлаб қолиш усулининг таъсири ва қўллаш доираси анча кенг. Ушбу соҳада талаб қилиш доирасига нафақат ҳақиқий зарар ва шартнома бўйича тегишли тўловлар, шунингдек олинмиши мумкин бўлган, лекин олинмай қолган (бой берилган фойда) ва мажбуриятдан келиб чиқадиган бошқа талаблар ҳам киради [7, Б.125].

Ушлаб қолишга қарздорнинг ўз мажбуриятларини бажармаслик ҳолатида вужудга келадиган ўзганинг ашёсига нисбатан кредиторнинг ҳуқуқи сифатида қараш мумкин. Агар кредитор ушбу ҳуқуқдан фойдаланса, унинг ҳаракатларини бир томонлама битим сифатида тан олиш мумкин, бунда кредиторнинг ҳаракатлари туфайли битимлар учун хос бўлган фуқаролик ҳуқуқлари ва бурчлари вужудга келади. Гарчи ашёнинг ҳақини тўлаш унинг чиқимларини ва бошқа зарарни тўлаш билан боғлиқ бўлмаса-да, бироқ тарафлари тадбиркор сифатида иш кўраётган мажбуриятдан келиб чиққан талаблар ҳам ашёни ушлаб қолиш билан таъминланиши мумкин. Фуқаролик - ҳуқуқий муносабатлар объектлари орасида ушлаб қолиш объекти бўлиб, ашёлар, шунингдек, пуллар, қимматли қоғозлар бўлиши мумкин. Талаб қилиш ҳуқуқи, шахсий номулкий ҳуқуқлар ушлаб қолиш объектлари бўлиши мумкин эмас. Пулга боғлиқ ҳолларда, агар қарздорнинг мажбуриятлари пул топшириш шаклида бўлмаса, улар ушлаб қолиш объектлари бўлиши мумкин. Агар пуллар пул топшириш бўйича талабларни таъминлаш учун ушлаб қолинса, унда бу ушлаб қолиш эмас, ҳисобга ўтказиш бўлади. Масалан, банк қарздорнинг муддати кечиктирилган кредитларини тўлаш ҳисобига унинг депозит рақамида мавжуд бўлган маблағларни ҳисобга ўтказиши мумкин.

Ушлаб қолишга бўлган ҳуқуқлар субъекти сифатида фақат қарздорнинг бузган мажбурияти бўйича кредитор бўлиши мумкин. Бошқа шахс кредиторни унда сақланаётган ашёни ўз мажбурияти бажарилишини таъминлаш мақсадида ушлаб туришни сўрашга ҳаққи йўқ. Кредиторда ушлаб қолиш ҳуқуқи фақат қарздор томонидан ўз мажбуриятларини бажармаган ҳолларда вужудга келади. Ашё кредитор эгалигига ўтганидан кейин унга бўлган ҳуқуқлар учинчи шахс томонидан олинганлигига қарамасдан, кредитор ўз қўлидаги бу ашёни ушлаб қолиши мумкин. Қарздорга ёки қарздор кўрсатган шахсга топширилиши лозим бўлган ашёни сақлаётган кредитор ушбу ашё ҳақини ёки у билан боғлиқ чиқимлар ва бошқа зарарни кредиторга тўлаш мажбуриятлари қарздор томонидан муддатида бажарилмаган тақдирда уни тегишли мажбурият бажарилгунга қадар ушлаб қолишга ҳақли. Гарчи ашёнинг ҳақини тўлаш ёки унинг чиқимларини ва бошқа зарарни тўлаш билан боғлиқ бўлмаса-да, агар томонлар тадбиркорлар сифатида иш кўраётган бўлса, кредиторга тушган қарздорнинг ҳар қандай ашёси, унинг мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш учун ушлаб қолиниши мумкин. Шунини таъкидлаш керакки, ашё кредитор қўлига қонуний асосларда тушиши лозим. Қарздорнинг ашёсини ушлаб қолиш мақсадида эгаллаб олиш ноқонунийдир ва бошқа ҳуқуқий оқибатларга олиб келади. Ижарага олувчи ижарачи ижарага олган бинода қолдирган мол-мулкни, ижара шартномасини бекор қилгандан сўнг, ижара ҳақини тўлашни таъминлаш мақсадида ушлаб қолиши мумкин. Масалан, ташкилотлар ўртасида бино ва иншоотларни ижарага олиш шартномаси тузилган. Шартноманинг 2.4-бандига асосан ижарага олувчи ташкилот ижара ҳақини ҳар ойнинг 30 санасидан кечиктирмасдан тўлаши лозим

бўлган. Шунингдек башарти ижара ҳақи вақтида тўланмаса ижарага олувчига тегишли қурилиш материалларини ижарага берувчи томонидан ушлаб туриш мумкинлиги ҳақида келишилган. Бирок бир йил мобайнида ижарага олувчи бино ва иншоот ҳақини тўламаган. Ижарага олувчининг ижарага олинган бинода қурилиш материаллари ҳам сақланган. Бундай ҳолда ижара ҳақи тўлангунга қадар ижарага олувчининг қурилиш материалларини вақтинча ушлаб қолишга йўл қўйилади.

Ашёнинг бошқа шахс фойдасига воз кечилган ҳолатда ҳам, кредиторнинг ашёни ушлаб қолишга бўлган ҳуқуқларининг имтиёзли устуворлигини белгилайди. Мазкур қоидага кўра, ашё кредитор эгаллигига ўтганидан кейин унга бўлган ҳуқуқлар учинчи шахс томонидан олинганлигига қарамасдан, кредитор ўз кўлидаги бу ашёни ушлаб қолиш ҳуқуқига эга. Ушлаб қолишни қўллаш ҳақида шуни таъкидлаш лозимки, ФКнинг шартномаларга бағишланган алоҳида моддаларида қарздорга тегишли бўлган ашёни ушлаб қолиш имконияти назарда тутилиши мумкин. Ашёни ушлаб қолган кредиторнинг талаблари унинг қийматидан гаров билан таъминланган талабларни қондириш учун назарда тутилган ҳажмда ва тартибда қаноатлантирилади. Бинобарин, ушлаб қолинган мол-мулк ёки пул маблағлари ҳажми қарздорнинг қарзи ҳажмидан кўп бўлса, у ҳолда кредитор ортиқча қисмини қайтариши лозим. Агар ушлаб турилган мол-мулк ёки пул маблағлари қарздор қарз ҳажмига тенг бўлса, ФКнинг 343-345-моддаларида кўрсатилган талабларга риоя қилинган ҳолда мажбурият ҳисобга ўтказиш орқали бекор бўлиши мумкин. Қарздор томонидан мажбурият ижро этилган ҳолларда кредитор ушлаб қолинган мол-мулкни қарздорга ёки учинчи шахсга қайтариши шарт.

Ушбу ҳолда, кредиторда қачон ушлаб қолинадиган ашё ҳисобига ўз талабларни қондириш ҳуқуқи пайдо бўлишини аниқлаш муҳимдир. Ушлаб қолиш ҳуқуқи қарздор томонидан ўзининг мажбуриятларини бажариш муддати тугаган пайтидан бошлаб вужудга келади. Ушлаб қолишда кредитор ундирувни қаратиш учун судга мурожаат қилиши мумкин ёки қарздор билан ушлаб қолинган ашёга ундирувни қаратиш тўғрисида нотариал тасдиқланган келишувни тузиши мумкин. Агар ушлаб қолинган ашёни сотишдан олинган сумма кредиторларнинг барча талабларини тўла қондириш учун етарли бўлмаса, унда кредитор қарздордан кредитор олдидаги унинг қарздорлиги бир қисмининг тўланишини талаб қилишга ҳақлидир [8, Б.675-679]. Фикримизча, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига ушлаб қолинган нарсанинг йўқолишига ёки шикастланиши учун жавобгарликка оид бўлган нормани белгилаш мақсадга мувофиқ.

Юқоридагиларга асосан шуни хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, мажбурият ҳуқуқий муносабатларда ушлаб қолиш ҳуқуқининг тўғри татбиқ этилиши ўз навбатида, мажбуриятларни бажарилиши таъминлашнинг муҳим ҳуқуқий воситаси бўлиб ҳисобланади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Сарбаш С.В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. Статут. 1988.
2. Сафонова Ю.Б. Отдельные способы обеспечения исполнения обязательств. Автореф. дисс... к.ю.н. Саратов. 2001.
3. Марисина Е.П. Право удержания в гражданском праве России. Автореф. дисс... к.ю.н. - М. 2008.
4. Макаров Д.Ю. Право удержания как новый способ обеспечения исполнения обязательств // Юрист. 2000. №8.
5. Труба А.Н. Субъективное право удержания и пределы его осуществления. Автореф. дисс... к.ю.н. Тюмень. 2006.
6. Южанин Н.В. Удержание как способ обеспечения обязательств. Рязань 2001.
7. Раҳмонқулов Х. Мажбурият ҳуқуқи (умумий қоидалар). /Ҳуқуқшунослик ихтисослиги бўйича олий ўқув юртлари “Хусусий ҳуқуқ” йўналиши магистратура талабалари учун. – Т.: ТДЮИ, 2005.
8. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. – Т.: “Vektor-Press” 2010.